

УДК 159.9:334.7

ЛІСУН Я.В.

Київський національний університет технологій та дизайну

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В статті досліджено формування соціальної відповідальності в середовищі вищої освіти на основі концепції соціальної відповідальності бізнесу, визначено відповідні відмінності. Проаналізовано підходи до тлумачення соціальної відповідальності, розроблено механізм її формування із зазначенням учасників та результатів навчального процесу, напрямів відповідальності, стимулів соціальної відповідальності. Результати досліджень доповнено статистичними даними, на основі яких конкретизовано основні тенденції прояву соціальної відповідальності ВНЗ.

Ключові слова: соціальна відповідальність, суб'єкти навчально-виховного процесу, студент, викладач, якість, конкурентоспроможність освітніх послуг.

Вступ. У сучасних умовах, вивчаючи соціальну відповідальність, провідні західні та вітчизняні вчені розглядають її як феномен, соціально-економічний інститут [1], що за значимістю стоїть на одному рівні зі ступенем розвиненості економічної інфраструктури, інноваційним потенціалом, стабільністю законодавчо-правової бази в державі. Об'єктивними причинами, що обумовлюють необхідність посилення соціальної відповідальності є: втрата стійкості економічного розвитку; поглиблення асиметрії економічного і соціального розвитку, що становить загрозу економічній і соціальній безпеці; посилення конкуренції та зниження соціокультурних, моральних настанов соціальної діяльності суб'єктів господарювання; загострення проблем конкурентоспроможності та екологічних проблем та ін. [1, с. 3-4].

Питання соціальної відповідальності та її розвиток є актуальними для всіх суб'єктів економічної діяльності. Особливого значення набуває соціальна відповідальність у сфері послуг, де соціальний контакт є безумовно більший, ніж у інших видах економічної діяльності. Освітня діяльність та освітні послуги відіграють при цьому вирішальну роль – роль чинника, що формує соціальну відповідальність на всіх етапах виховання людини: сім'я (домогосподарство), дошкільні заклади, шкільні заклади, професійно-технічні навчальні заклади, вищі навчальні заклади, роботодавці. А.М. Колот, О.А. Грішнова стверджують, що «формування системи освіти, здатної підготувати соціум до життєдіяльності, до соціально відповідальної взаємодії його представників із природою, суспільством в умовах глобальних змін та трансформацій – одне з найактуальніших завдань інститутів держави та суспільства» [1, с. 10].

Постановка завдання. Системний, синергетичний характер соціальної відповідальності як складного суспільного явища обумовлює необхідність його комплексної характеристики. Йдеться про з'ясування природи явища соціальної відповідальності, виокремлення суб'єктів, об'єктів, компонентів (видів) та рівнів його прояву.

Метою статті є комплексна характеристика явища соціальної відповідальності в середовищі вищої освіти. Досягнення мети дослідження обумовлює необхідність вирішення таких завдань:

- з'ясування підходів до тлумачення сутності явища соціальної відповідальності;
- розробка механізму формування соціальної відповідальності в середовищі вищої освіти;
- аналіз макроекономічних показників, що характеризують рівень соціальної відповідальності в сфері освіти та, зокрема, в середовищі вищої освіти.

Основний матеріал. Інтеграційні процеси, що відбуваються у зовнішньому середовищі, призводять до відсутності єдиного підходу до тлумачення сутності явища соціальної відповідальності. Вихідним поняттям у розумінні соціальної відповідальності взагалі та соціальної відповідальності в системі вищої освіти є поняття «соціальна відповідальність бізнесу». Західними вченими-основоположниками досліджень соціальної відповідальності в бізнесі є: Г. Боуен, К. Девіс, А. Керролл. Еволюціонування ідеї соціальної відповідальності розвивали Р. Акерман, Р. Бауер, Д. Вотав, С. Сеті, А. В. Фредерік, М. Шварц [1-3].

Окрім терміну «соціальна відповідальність бізнесу», використовуються також визначення «корпоративна соціальна відповідальність», «корпоративна соціальна сприйнятливість», «корпоративна соціальна діяльність», «корпоративна соціальна добросовісність», «етика бізнесу», «корпоративне громадянство», «належне громадянство». Міжнародний форум лідерів бізнесу (IBLF) трактує соціальну відповідність бізнесу як сприяння відповідальній діловій практиці, яка дає вигоду бізнесу та суспільству й допомагає досягти соціального, економічного та екологічно усталеного розвитку через максимальне збільшення позитивного впливу бізнесу на суспільство з одночасною мінімізацією його негативного впливу [2, с. 10]. Всесвітня ділова рада за сталий розвиток (WBCSD) визначає соціальну відповідальність бізнесу як зобов'язання бізнесу сприяти усталеному економічному розвитку, працюючи з робітниками, їхніми сім'ями, місцевою громадою та суспільством у цілому для поліпшення якості їхнього життя [2, с. 10].

Відповідно до офіційної міжнародної нормативної документації, а саме керівництва з питань соціальної відповідальності – ISO 26000 соціальна

відповідальність – це «відповідальність організацій за вплив своїх рішень та дій на суспільство та оточуюче середовище, що реалізується шляхом прозорої та етичної поведінки, яка узгоджується зі сталим розвитком, здоров'ям та добробутом суспільства; відповідає інтересам груп та заінтересованих осіб, відповідає чинній нормативній базі та відповідним міжнародним зобов'язанням та є інтегрованою у діяльність та стратегії розвитку організації або компанії та здійснюється у повсякденній діяльності» [1].

Корпоративну соціальну відповідальність слід розуміти як раціональний відгук організації на систему суперечливих очікувань заінтересованих сторін (стейкхолдерів), що спрямований на стійкий розвиток компанії. Таке визначення свідчить про усвідомлення логічного ланцюжку та взаємозв'язок таких понять як: зовнішнє середовище, потенціал організації, управління якістю процесів та послуг, конкурентоспроможність, стратегічний розвиток.

Розгляд концепції соціальної відповідальності бізнесу як методологічної основи соціальної відповідальності в сфері освіти (вищої освіти) є не зовсім вірним [1, с. 396] через відмінності місії, цілей та кінцевих результатів бізнесу та сфери освіти. Роль ВНЗ, на відміну від бізнес-структур, за своєю суттю та призначенням полягає, перш за все, у передаванні студентам визнаних у суспільстві знань, цінностей, інтеграції студентів у суспільство. А вже надання ВНЗ на платній чи безоплатній основі освітніх благ (послуг) є інструментом передачі знань та цінностей, що мають економічні, соціальні, екологічні, політичні, етичні наслідки.

Професійна освіта належить до змішаних суспільно-приватних благ. Освітні послуги як суспільно-приватні блага характеризуються такими ознаками: висока конкуренція абітурієнтів під час вступу до більшості навчальних закладів; низька виключність студента із споживання освітньої послуги, як блага; більша орієнтація освітніх послуг на індивідуальні потреби споживачів [1, с. 388]. Основними професійними здобутками студентів та випускників ВНЗ стають креативність, мобільність, багатофункціональність.

Провідну роль у процесі споживання освітніх послуг займає студент як людина, індивідуальність. *Соціальна відповідальність людини*, як студента, так і викладача, – це актуалізація особистістю соціально відповідальної поведінки; стан людини і процес формування її цілісної особистості; наявність в особистісному потенціалі духовно-моральних цінностей та настанов (совість, довіра, толерантність, чесність, співучасть, обов'язковість, співчуття, справедливість, доброта) [1, с. 27].

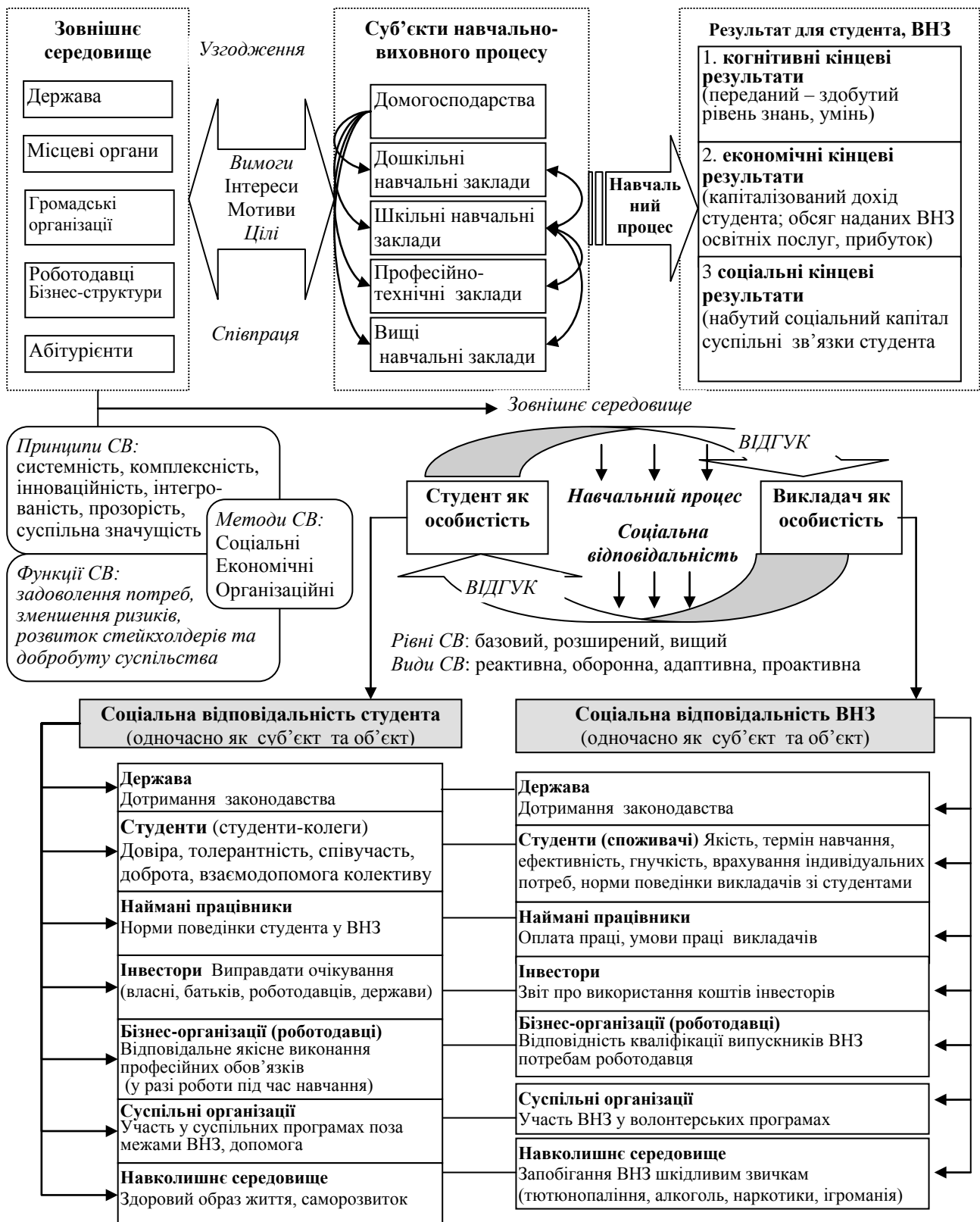

Рис.1 Принципова схема механізму формування соціальної відповідальності в середовищі вищої освіти (складено автором)

Соціальна відповідальність потребує відповідної оцінки [3] аналізу, за групою показників [2, с. 27-28], які автором статті адаптовані до середовища вищої освіти (табл. 1).

Таблиця 1

Показники соціальної відповідальності в середовищі вищої освіти

Напрями соціальної відповідальності	2008	2009	2010	2011	2012
Поводження ВНЗ на ринку					
Обсяг послуг, млн. грн.	2923,4	3136,5	3373,1	3476,1	3342,1
Поточні зобов'язання закладів освіти, млн. грн.	–	424,2	460,3	581,0	617,0
Працівники освіти					
Наймані працівники освіти, тис.	1691,0	1687,5	1676,8	1664,1	1659,7
Плинність кадрів, % середньооблікової кількості працівників освіти	14,1	12,8	13,3	15,3	13,6
Середньомісячна номінальна з/п, грн.	1177	1307	1631	1778	2201
Наймані працівники з вищою освітою, % до середньооблікової кількості працівників освіти	51,3	51,8	53,2	53,3	53,4
Підвищення кваліфікації працівників освіти, % до середньооблікової кількості працівників освіти	8,9	9,0	9,4	10,3	10,5
Кількість працівників освіти, охоплених колективними договорами, %	87,7	88,2	90,0	91,4	91,8
Студенти					
Кількість студентів ВНЗ, тис.	2365	2245	2130	1955	1825
Конкурс на вступних іспитах у ВНЗ (денна форма) кількість заяв на 100 зарахованих	233	407	401	443	534
Не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та ВНЗ I-IV р. акред., тис.	18,3	14,1	16,2	18,7	17,1

Навколишнє середовище (Структура витрат домогосподарств, %)					
Алкогільні напої, %	1,4	1,7	1,5	1,4	1,5
Тютюнові вироби, %	0,8	1,5	1,8	2,0	2,0
Освіта, % (для порівняння)	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3
Залучення ВНЗ до життя громадськості					
Зайнятість молоді в освіті (15-35 років), %	23,5	23,4	23,8	23,9	25,0
Працюючі пенсіонери, % до середньооблікової кількості штатних працівників освіти	20,9	21,5	22,1	22,3	22,1
в т.ч. пенсіонери за інвалідністю, %	10,8	10,9	11,0	11,4	12,4

Складено автором на основі [4, с. 385 – 387; 5, с. 299, 380–382, 426; 6, с. 374, 375; 7, с. 372 – 375, 378, 380, 407; 8, с. 61, 346, 350, 363 – 368, 371, 396, 434]

Основними тенденціями, що характеризують соціальну відповідальність ВНЗ, є:

- підвищення поточних зобов'язань закладів освіти та зниження обсягу наданих послуг, обумовлене скороченням кількості студентів та зниженням рівня життя населення (приватні джерела фінансування в освіті у 2012 р. становили 46,8%) [8, с. 435];
- скорочення найманих працівників, висока плинність кадрів (13-15%); частка працівників освіти, що мають вищу освіту за 2008-2012 рр. становить 53%;
- зменшення кількості студентів; підвищення конкурсу (5,34 особи на місце у 2012 р.); значна кількість студентів, що не працевлаштовані після закінчення ВНЗ (17,1 тис. у 2012 р.), що свідчить про недостатній рівень якості освітніх послуг та особистих якостей студентів;
- негативним явищем є поширення шкідливих звичок серед студентів та молоді – частка витрат домогосподарств на алкогольні напої (1,5%), тютюнові вироби (1,8%) перевищує витрати на освіту (1,3%);
- позитивним явищем є зайнятість молоді в сфері освіти (25% у 2012 р.), зайнятість пенсіонерів (22,1% у 2012 р.) та підтримка пенсіонерів-інвалідів (12,4% у 2012 р.).

Недоступність та неповнота інформації, обумовлена відсутністю поглиблених досліджень соціальної відповідальності в сфері освіти на державному рівні, пояснює деяку обмеженість показників [2, с. 27-28] в табл. 1,

які можуть бути скориговані, залежно від об'єкту дослідження – конкретного ВНЗ.

ВНЗ є соціально відповідальними за:

- ефективне використання суспільних (державних) ресурсів для підвищення ефективності роботи, підвищення єдності навчання і виховання;
- ефективне використання власних ресурсів, необхідних для розвитку і консолідації суспільства, проведення демократичних реформ;
- взаємодію з окремими громадянами, органами влади, бізнес-структурами, різними організаціями – для функціонування ВНЗ як соціального інституту відкритого типу, центру соціальної політики в регіоні його присутності.[1, с. 397].

Висновки. Критеріями розвитку соціально відповідальної вищої освіти є: рівність освітніх можливостей для всіх верств населення (малозабезпечені, інваліди, діти-сироти); економічна, інтелектуальна, соціальна доступність освітніх послуг; охоплення (здатність системи вищої освіти забезпечити потреби ринку праці), забезпечення можливості навчання протягом життя; якість освітніх послуг як індикатор конкурентних переваг навчального закладу; ефективність як відповідність підготовки фахівців у вищій школі потребам ринку праці; гнучкість – здатність системи вищої освіти до реформ і змін; конкурентоспроможність вітчизняних освітніх послуг на світовому ринку [1, с. 384]. Консолідована (спільна) соціальна відповідальність заперечує домінування індивідуального і колективного егоїзму, натомість передбачає *рівноцінну відповідальність* соціальних партнерів студента-викладача як основних учасників освітнього процесу. Так, ВНЗ, який виконує свій обов'язок перед власним персоналом, державою, громадою та постійно прагне підвищити свій внесок у соціальний розвиток організації, регіону, держави, вправі очікувати адекватної соціальної поведінки від інших партнерів по суспільній коаліції і, зокрема, від студентів, бізнес-структур, громадських організацій, місцевих органів та держави.

Список використаної літератури

1. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / [А.М. Колот, О.А. Грішова та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. – К. : КНЕУ, 2012. – 501 с.
2. Соціальна відповідальність бізнесу: розуміння та впровадження (проект світового банку). – К. Видавнича компанія «КІТ», 2005. – 48 с.
3. Филиппова І.Г., Сумцов В.Г. Концепція оцінки соціальної відповідальності бізнесу // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – № 2 (173). – 2012. – С. 155–163.
4. Статистичний щорічник України за 2008 р. / За ред. О.Г. Осауленка. Державний комітет статистики України. – К. 2009 р. – 567 с.

5. Статистичний щорічник України за 2009 р. / За ред. О.Г. Осауленка. Державний комітет статистики України. – К. 2010 р. – 567 с.
6. Статистичний щорічник України за 2010 р. / За ред. О.Г. Осауленка. Державний комітет статистики України. – К. 2011 р. – 560 с.
7. Статистичний щорічник України за 2011 р. / За ред. О.Г. Осауленка. Державний комітет статистики України. – К. 2012 р. – 559 с.
8. Статистичний щорічник України за 2012 р. / За ред. О.Г. Осауленка. Державний комітет статистики України. – К. 2013 р. – 552 с.

МЕХАНІЗМ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

ЛИСУН Я.В.

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Целью статьи является комплексная характеристика явления социальной ответственности в среде высшего образования. Достижение цели исследования обуславливает необходимость решения следующих задач: определения подходов к толкованию сущности явления социальной ответственности; разработки механизма формирования социальной ответственности в среде высшего образования; анализа макроэкономических показателей, характеризующих уровень социальной ответственности в сфере образования, и, в частности, в среде высшего образования.

Методика исследования предполагает использование методов сравнения (для выяснения сущности социальной ответственности и ее особенностей в сфере образовательных услуг), методов динамического анализа и обобщения (для выявления тенденций изменения показателей социальной ответственности высших учебных заведений), системного подхода (при разработке механизма формирования социальной ответственности в среде высшего образования).

Определено, что особенностью формирования социальной ответственности в среде высшего образования, в отличие от социальной ответственности бизнеса, является первоочередная общественная, а не экономическая, роль учебных заведений. Приоритетным является передача студентам признанных в обществе знаний, ценностей, интеграции студентов в общество, что, в свою очередь, будет способствовать экономическому успеху.

Установлено, что решающим является непрерывное воспитание и развитие социально ответственного поведения как студента, так и преподавателя как основных участников учебного процесса, что позволяет достичь консолидированной социальной ответственности. Проанализированы направления социальной ответственности в зависимости от этапов воспитания человека: семья (домохозяйство), дошкольные учреждения, школьные учреждения, профессионально-технические учебные заведения, высшие учебные заведения, работодатели, государство.

Выявлены основные тенденции изменения показателей социальной ответственности высших учебных заведений и сферы образования в Украине в целом, в соответствии с выявленными направлениями социальной ответственности.

Ключевые слова: *социальная ответственность, субъекты учебно-воспитательного процесса, студент, преподаватель, качество.*

MECHANISM OF SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE SPHERE OF HIGHER EDUCATION

LISUN Y.V.

Kyiv National University of Technologies and Design

The purpose of the paper is complex description of the phenomenon of social responsibility in the environment higher education. Achieving the research objective stipulates the necessity the following tasks: clarification of approaches to the interpretation of the essence of the phenomenon of social responsibility; development mechanism of formation of social responsibility in the environment of higher education; analysis of macroeconomic indicators characterizing the level of social responsibility in education and particularly in an environment of higher education.

Methodology is based on research methods such as, comparison (to determine the essence of social responsibility and its features in the field of educational services); the method of dynamic analysis and synthesis (to identify trends in indicators of social responsibility of higher education); systematic approach (in the development of the mechanism forming social responsibility in the field of higher education).

The results determined, that feature of the formation of social responsibility in the sphere of higher education, as opposed to corporate social responsibility is a primary social rather than economic role of education. The priority is transfer students knowledge recognized by society, values, integrating students into society, which in turn will contribute to economic success.

Found that the decisive continuous education and development of socially responsible behavior of both students and teachers as the main partners in the process, allowing you to achieve a consolidated social responsibility.

Analyzed field of social responsibility according to stage of educating people: family (household), kindergartens, school facilities, vocational schools, universities, employers, state

The main trends indicators of social responsibility of higher education in Ukraine are defined, according to the research direction of social responsibility.

Keywords: *social responsibility, the subjects of the educational process, students, teachers, quality and competitiveness of education services.*